

ISSN: 2146-1961

Yıldırım, B. & Tepeli, K. (2022). Gereksinim ve Etkileşim Temelli Anne Eğitim Programının Zihin Engelli Çocukların Problem Davranışlarına Etkisi, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 13(48), 437-463.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.3132>

Makale Türü (ArticleType): Araştırma Makalesi

GEREKİNİM VE ETKİLEŞİM TEMELLİ ANNE EĞİTİM PROGRAMININ ZİHİN ENGELLİ ÇOCUKLARIN PROBLEM DAVRANIŞLARINA ETKİSİ¹

Bedia YILDIRIM

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Aksaray, Türkiye, bedia_1299@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3167-4038

Kezban TEPELİ

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye, ktepel@selcuk.edu.tr
ORCID:0000-0003-3403-3890

Gönderim tarihi: 14.03.2022

Kabul tarihi: 20.05.2022

Yayım tarihi: 01.06.2022

ÖZ

Bu araştırmanın amacı; zihin engelli çocukların problem davranışlarının azaltılmasında gereksinim ve etkileşim temelli anne eğitim programının etkililiğini tespit etmektir. Araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir araya getirilerek analizinin yapıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda tek denekli deneysel desenlerden değişen ölçüt deseninin bir uyarlaması olan ölçüt aralığının sınırlandırıldığı değişen ölçütler modeli tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Özel Eğitim İlkokulu'nda öğrenim görmekte olan 3 öğrenci ve bu öğrencilerin velileri oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında nicel veriler çeşitli nitel veri toplama araçları ile desteklenmeye çalışılmış ve çoklu veri toplama araçları ile eş zamanlı veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda kullanılan veri toplama araçları: Anne Gereksinimlerini Belirleme Formu, Program Öncesi ve Sonrası Anne Görüşme Formlarıdır. Nicel boyutunda ise Anekdot Kayıt/ Olay/Süre Kayıt Formları kullanılmıştır. Nitel ve nicel veri toplama araçları ile elde edilen veriler birbirinden bağımsız olarak analiz edilmiş, bulgular ayrı ayrı açıklanmıştır. Verilere ait frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Tek denekli deneysel desenin kullanıldığı nicel boyutunda verilerin analizi, sonuçların yorumlanması grafik analizi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda elde edilen verilerin betimsel ve içerik analizi yapılmıştır. Ayrıca analizi gerçekleştirilen veriler gerekli kodlamalar yapılarak sunulmuş, ayrıntılı analizi gerçekleştirilerek çıkarımda bulunulmuştur. Elde edilen nitel veriler, nicel verileri destekler niteliktedir. Araştırma sonucunda öğrencilerde var olan problem davranışlarda başlama düzeyine göre olumlu yönde değişim gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Zihin engelli çocuk, problem davranış, aile eğitim programı.

¹ Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

**THE EFFECT OF NEEDS AND INTERACTION BASED MOTHER EDUCATION
PROGRAM ON THE PROBLEM BEHAVIORS OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL
DISABILITY**

ABSTRACT

The main purpose of this research is to determine the effectiveness of the mother education program based on needs and interaction in reducing the problem behaviors of children with mental retardation. In the current study, a mixed method research design in which both qualitative and quantitative research data collection methods integrated and used. In the quantitative dimension of the study, a single subject design format, the range-bound changing criterion design which is an extension of Changing Criterion Design was applied. The participants of this research Special Education Primary School in 2019-2020 academic year, three students and, their parents. Within the scope of the research, quantitative data were tried to be supported by various qualitative data collection tools, and simultaneous data collection was carried out with multiple data collection tools. Data collection tools used in the study are: Identification Forms of Mother Needs, Mother Interview Forms. In addition, Anecdote / Event / Time Recording Data Sheet were used. The data gathered by the qualitative and quantitative data collection tools were independently analyzed and the findings were separately explained. The frequency and percentage values of the data were calculated. In the quantitative dimension that the single-subject experimental design used, the analysis of the data and the interpretation of the results were demonstrated by graphic analysis. The data gathered for the qualitative dimension of the research, descriptive and content analysis was made. In addition, the analyzed data of the participants were presented with the coding, and inferences were made by performing detailed analysis. At the end of the implemented family education program; there was a significant difference in the problem behaviors of the students when it is compared to the baseline phase. The findings from qualitative data sets also supports the findings of quantitative data sets of the study.

Keywords: Child with intellectual disability, problem behavior, family education program

GİRİŞ

Çocuğun bilişsel, fiziksel, sosyal, duygusal açıdan sağlıklı gelişim sergilemesinde aile faktörü oldukça önemlidir (Cavkaytar, 1998; Tavail, 2005). Engelli çocukların eğitiminde ise aile, normal çocukların eğitiminde olduğundan çok daha önemli bir yere sahiptir. Çünkü aile üyeleri çocuklarıyla en fazla zaman geçiren ve onları en iyi gözlemleyen aynı zamanda da çocuklarındaki gelişimsel gecikmeleri, yetersizlik ve gelişim sorunlarına dair işaretleri ilk fark eden kişilerdir (Smith, Gartin, Murdick & Hilton, 2006). Aynı zamanda aile çocuğun çevreyle ilk etkileşiminin ve öğrenmelerinin gerçekleşmesini sağlayan, başkalarına bağımlı olmadan gereksinimlerinin karşılanabildiği, pek çok beceri ya da ön koşul becerilerin edinildiği toplum birimini oluşturmaları nedeniyle de çocukların yaşamında önemli bir yere sahiptir (Cavkaytar, 1998; Fox & Binder, 1990). Ancak aileler ne yapmaları gerektiğini tam olarak bilemedikleri için yanlış tutum ve davranışlar sergileyebilmekte ve çocuklarının gelişimine yeterli katkı sağlayamamaktadırlar (Can Toprakçı, 2006; Vuran, 1997). Nitekim ebeveynlerin çocuklarının gelişimine katkı sağlayabilecekleri becerileri öğrenmeleri ya da var olan becerilerini geliştirmeleri için desteğe gereksinim duymaları aile eğitim programlarının geliştirilmesini gerekli kılmıştır (Barlow & Stewart-Brown, 2000).

Aile eğitim programları farklı yöntemler ile gerçekleştirilse dahi aslında aynı amaçlar üzerine planlanmaktadır. Aile eğitim programlarının temel amaçları; ailelerin yaşam koşullarına psikolojik ve sosyal açıdan adapte olabilmelerine yardımcı olmak, çocuklarının gelişimlerini desteklemek ve davranış kontrollerini sağlayabilmek, oyun ve sosyal etkileşimlerde anne baba becerilerini geliştirmektir (Tezel Şahin & Özyürek, 2010). Engelli çocukların ailelerinin çocuklarına kavram ve beceri öğretimi yapabilmeleri, var olan sorunlara çözüm bulabilmeleri, olası sorunları önleyebilmeleri, çocuklarının davranışlarını kontrol etme becerilerine sahip olabilmeleri (Cavkaytar, 1998; Fox & Binder, 1990; Tavail, 2005; Varol, 1996; Vuran, 1997) ailelerin normal gelişim gösteren çocuklarda olduğu gibi kazanılması amaçlanan becerilere var olan kaynak ve kurumlar aracılığı ile ulaşabilmeleri adına (Tavail, 2005) eğitim programlarına gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca özel gereksinimli çocuğun sağlık, beslenme, temizlik ve toplumsal uyum becerileri gibi pek çok alanda anne baba ilgi ve desteğine olan ihtiyacı; anne ve babalara çok fazla görev ve sorumluluk yükleyerek daha donanımlı, planlı ve programlı aile eğitim programlarına ihtiyaç oluşturmaktadır (Cavkaytar & Diken, 2007). Bu kapsamda ailelere en etkili ve verimli desteğin sağlanmasının ilk adımı ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesinden geçmektedir (Chiu, Turnbull & Summers, 2013).

Engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaş, eğitim seviyesi, sosyo-ekonomik durum, hane içerisinde engelli birey sayısı, çocuğa ait engel tür ve derecesi, yaş ve cinsiyeti gibi farklılıkları nedeniyle gereksinimleri de birbirinden tamamen farklı olabilmektedir (Bertule & Verta, 2014; Sucuoğlu, 1995). Aile eğitim programlarının doğru planlanması adına; aile gereksinimlerinin uygun yöntemlerle belirlenmesi ve aileye sunulacak hizmetlerin itinalı bir şekilde planlanması önem arz etmektedir. Bu amaçla engelli bireylerin ailelerini daha iyi anlayabilmek için onların normal gelişim gösteren çocukların aileleri ile eşit olduğunu düşünmek ve sosyal sistem içerisinde bir bütün olarak değerlendirmenin daha uygun olacağı ifade edilmektedir (Cavkaytar, 1998). Planlama yaparken ailelerin gereksinimleri ve program için hangi hedefleri düşündükleri belirlenmelidir. Bu aşamada aileler

dinlenmeli, kendileri ve engelli çocukları ile ilgili algıları, bu durumdan nasıl etkilendikleri, ailenin beklentileri, anne ve babaların yetenek ve tavırlarına uygun olan etkinliklerin neler olabileceğine karar verilmelidir (Alkan-Ersoy, 2015). Belirlenen gereksinimler ve aile eğitiminin amaçları doğrultusunda programın eğitim modellerinden hangisinin kullanılarak hazırlanacağına karar verilmeli, eğitim modeli belirlendikten sonra eğitim ortamı düzenlenmeli, oturumların zaman aralıklarına, hangi sıklık ve sürede gerçekleştirileceğine eğitim programına katılacak olan anne ve babaların görüşleri alınarak karar verilmelidir (Alkan-Ersoy, 2015; Elksnin & Elksnin, 1998; Varol, 1996). Bu bağlamda genel itibarıyla aile gereksinimleri bilgi, destek, çocuğun özel durumunu çevredekilere açıklayabilme, toplumsal servis, maddi ihtiyaçlar ve toplumsal gereksinimler olarak gruplandırılmış ve gereksinimlere uygun aile eğitimlerinin anne, baba ve çocuk arasında yaşanmakta olan iletişim sorunlarının ortadan kaldırılması, sağlıklı bir ilişki kurulması, anne baba ve çocuk arası etkileşimi artırması adına yararlı olacağı belirtilmiştir (Bailey & Simeonsson; 1998).

Anne ile çocuğu arasındaki etkileşim, sağlıklı ve sevgi dolu iletişim bireyin tüm gelişim alanlarını desteklemesi açısından oldukça önemlidir. Doğumdan sonra başlayan bu etkileşim süreci bireyin sonraki dönemlerinde de devam eder (Çağdaş, 2003; Günalp, 2007). Bu anlamda çocuğun gelişiminde hayati önem taşıyan ve uzun süreli bir etkileşim biçimi olarak tanımlanan anne çocuk etkileşimi çocuğun kişilik özelliklerinden, davranışlarına, akademik başarılarından empati becerilerine kadar pek çok hususta etkili olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1999). Anne çocuk arasındaki bu güçlü etkileşimin gerçekleşmemesi, gelecekte görülebilen birtakım problem davranışların sebebi olarak gösterilebilir (Çağdaş, 2003). Problem davranışlar; sıklık, süre ve yoğunluk açısından kültürel normlara uygun olmayan, bireyin kendisi ve çevresindekiler için tehlike arz eden, toplumsal ilişkilerde ciddi sorunlar yaşamasına neden olan davranışlar olmakla birlikte (Chandler & Dahlquist, 2002; Emerson vd., 2001) bu davranışlar uzun bir periyotta şiddeti ve sıklığı artan bir biçimde yineliyorsa, çocuğun var olan becerilerini kullanmasını ya da yeni beceriler kazanmasını engelliyorsa, ortama uyumunu zorlaştırıyor, sosyal etkileşimini olumsuz etkiliyorsa, kendisine ya da çevresindekilere zarar vermeye başladı ise vakit geçirmeden önlenmesi gereken bir durum olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Sağaltıma yönelik gerekli müdahalenin yapılmaması durumunda zamanla yerleşen problem davranışların daha farklı sorunları da beraberinde getireceği söylenebilir (Özgü & Yılmaz, 2017). Bu nedenle davranışın problem davranış olup olmamasına karar vermek amacıyla davranışın çocuğun cinsiyet ve yaşına, gelişim dönemine uygun olup olmadığı, gösterdiği yoğunluk, derece ve sürekliliği, aile ortamı, kültürel ve çevresel özelliklerin göz önünde bulundurulması ve çok boyutlu bir inceleme yapılması önem arz etmektedir (Özgü & Yılmaz, 2017; Sargın, 2008; Yörükoğlu, 2016).

Problem davranışların doğru tanımlanmasının dışında, uygun sağaltım tekniğinin kullanılması da çocuk açısından oldukça önemlidir. Uygun müdahalelerde bulunulmaması durumunda problem davranışlar var olan durumun kötüye gitmesine neden olabilmektedir (Chandler & Dahlquist, 2002; Erbaş, Kırcaali İftar & Tekin İftar, 2004). Bu nedenle bireyi akademik ve sosyal yönden etkileyen ve çevresini olumsuz yönde etkisi altına alan problem davranışları ortadan kaldırmak ya da azaltmak için uygun sağaltım tekniklerinin kullanıldığı davranış değiştirme planları hazırlamak önem arz etmektedir (Chandler & Dahlquist, 2002; Erbaş, Kırcaali İftar & Tekin İftar, 2004). Bu açıdan değerlendirildiğinde, aile eğitiminin çocuklardaki davranış sorunları üzerinde en etkili müdahale yöntemlerinden biri olduğu söylenebilir (Chorpita, vd., 2002; Kazdin, 1999).

İlgili alan yazın incelendiğinde özel eğitimde aile eğitim programları ile başarılı sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir (Cavkaytar, 1998; Çakmak, 2011; Sönmez & Varol, 2008; Tavil & Karasu, 2013). Ayrıca normal gelişim gösteren çocuklar ile gerçekleştirilen aile rolü ve anne- baba eğitim programlarının problem davranışlar üzerine etkileri incelenirken (Kaymak Özmen, 2013; Özbey, 2010) yetersizliği olan bireylerin ailelerine yönelik hazırlanan aile eğitim programlarının etkililiğini ortaya koymayı amaçlayan çalışmaların ise bir kavram ya da beceriyi nasıl öğreteceklerini kontrol etmeyi amaçladığı görülmektedir (Batu, 2008; Cavkaytar, 1998; Cavkaytar & Pollard, 2009; Özcan & Cavkaytar, 2009). Yetersizliği olan bireylerde problem davranışları konu alan çalışmalar incelendiğinde ise problem davranışların incelenmesi (Güneş, 2008; Kaner, 2009) problem davranışlar ve müdahale yöntemleri hususunda aile görüşleri (Acar, 2000; Ceylan, 2015) problem davranışlar üzerinde etkili olduğu düşünülen değişkenler (Alıcıoğlugil, 2019; Çorbacı Serin & Girli, 2012; Hocaoglu, 2016) normal gelişim gösteren ve yetersizliği olan bireylerin problem davranışlarının karşılaştırıldığı (Kıyak, 2016; Yoşumaz, 2013) çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir. Anne çocuk etkileşimine yönelik çalışmalar incelendiğinde ise çalışmaların normal gelişim gösteren çocuklar üzerinde yoğunlaştığı (Akgün, Yılmaz & Arık, 2017; Aydın & Birol, 2020; Gençer & Aksoy, 2016; Kılınç & Aral, 2015; Özyürek & Gürleyik, 2016) özel gereksinimli bireylerde anne çocuk etkileşiminin ise otizmlili bireyler üzerinde ağırlık kazandığı (Doğan, Özdemir, Gürel Selimoğlu, Töret, Özkubat & Ceyhun Duman, 2016; Oğuz & Sönmez, 2018; Töret, Özdemir & Özkubat, 2015) görülmektedir. Yetersizliği olan bireylerde anne gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar bulunmakla birlikte (Cankuvvet, 2015; Sucuoğlu, 1995) günümüz şartlarında değişmiş olabilecek gereksinimlerinin tekrar belirlenmesi açısından engelli bireylerde anne ve çocuk etkileşimi üzerine kurulu, problem davranışların sağaltımına yönelik bütünleştirici bir programın etkisinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda araştırmada gereksinim ve etkileşim temelli anne eğitim programının hafif düzey zihin engelli çocukların problem davranışlarına etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır:

1. Hafif düzey zihin engelli çocuğu problem davranış sergileyen annelerin gereksinimleri nelerdir?
2. Anne gereksinimlerine yönelik geliştirilen anne çocuk etkileşimi programı hafif düzey zihin engelli çocukların problem davranışları üzerinde etkili midir?
 - 2.a. Anne gereksinimlerine yönelik geliştirilen anne çocuk etkileşimi programı ile ilgili programa katılan annelerin görüşleri nelerdir?
 - 2.b. Anne gereksinimlerine yönelik geliştirilen anne çocuk etkileşimi programına katılan annelerin çocuklarında gözlemedikleri problem davranış ile ilgili değişim konusundaki görüşleri nelerdir?
 - 2.c. Anne gereksinimlerine yönelik geliştirilen anne çocuk etkileşimi programının çocuklarda gözlemlenen problem davranışlar üzerindeki etkililiği nedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Gereksinim ve etkileşim temelli anne eğitim programının zihin engelli çocukların problem davranışlarına etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada nicel ve nitel verilerin bir arada kullanıldığı karma yöntem

tercih edilmiştir. Karma yöntem nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir araya getirilerek analizini gerekli kılan araştırmaları ifade etmektedir (Leech & Onwuegbuzie, 2009). Bu bağlamda nicel veriler ile deneysel işlemin etkili olup olmadığının gösterilmesi, nitel veriler ile nasıl etkili olduğuna dair derinlemesine bir açıklama yapılabilmesi hedeflenir (Creswell, 2017). Bu kapsamda gereksinim ve etkileşim temelli anne eğitim programının zihin engelli çocukların problem davranışlarına etkisini belirlemek amacıyla nicel araştırma yaklaşımı, uygulanan programa yönelik anne görüşlerini betimlemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda tek denekli deneysel desenlerden ölçüt aralığının sınırlandırıldığı değişen ölçütler modeli tercih edilmiştir. Bağımlı-bağımsız değişken arasındaki işlevsel ilişkiyi ortaya koyma amacıyla gerçekleştirilen tek denekli araştırmalar; standart koşullarda tekrarlanan ölçümler yapılarak davranış değişikliği amaçlanan veya öğretim uygulamalarının etkililiğini ortaya koyan araştırmalardır. Ölçüt aralığının sınırlandırıldığı değişen ölçütler modeli geleneksel değişen ölçütler modeline ara ölçütlerin belirlenmesi adına bir yenilik kazandırmıştır. Geleneksel değişen ölçütler modelinde her alt devre için tek bir ara ölçüt belirlenirken, ölçüt aralığının sınırlandırıldığı değişen ölçütler modelinde her alt evre için en düşük ve en yüksek ölçütler belirlenir (Tekin İftar, 2019). Araştırma sorularına yanıt aramak amacıyla çoklu veri toplama araçları ile eş zamanlı olarak veri toplama işlemi gerçekleştirilmiş, nitel ve nicel veriler birbirinden bağımsız olarak analiz edilmiş, bulgular da ayrı ayrı açıklanmıştır. Son aşamada ise bulguların birbirini destekleyip desteklemediği, nicel ve nitel verilerin birbiri ile ilişkili olan kısımları ya da çelişen yönleri ayrıntıları ile açıklanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Aksaray'da eğitim görmekte olan eğitilebilir zihin engelli tanısı olan üç öğrenci ve bu öğrencilerin anneleri oluşturmaktadır. Çalışma grubu amaçsal örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olup katılımcıların belirlenmesinde aranan özellikler: 1. Hafif düzeyde zihin engelli tanısına sahip olmak 2. Problem davranışlara sahip olmak 3. Problem davranışları hem ev hem okul ortamında sergilemek, Annelerde aranan özellikler: 1. Daha önce problem davranışlar ve sağaltımı hususunda eğitim almamış olmak 2. Eğitim programı kapsamında yer alan oturumlara düzenli olarak katılmayı kabul etmek, Dışlama kriterleri ise: 1. Katılımcı çocuklarda zihin engeli dışında ek engele sahip olmak 2. Katılımcı annelerde okuma yazma bilmemek olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Veri toplama işlemleri Anne Gereksinimlerini Belirleme Formu, Program Öncesi Anne Görüşme Formu, Program Sonrası Anne Görüşme Formu ile gerçekleştirilmiş ayrıca nicel boyutunda Anekdot Kayıt Formu, Olay – Süre Kayıt Formundan yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında yer alan katılımcılar araştırmanın amacı, çalışma planı, nihai hedefler konusunda bilgilendirilmiş, gönüllü katılımcı olduklarına dair onam formu alınmıştır. Bu araştırma için Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 15.11.2019 tarih ve E.109958 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca Aksaray İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 29.11.2019 tarih ve 85705372-44-E.23754789 sayılı olur yazısı ile izin alınmıştır.

Anne Gereksinimlerini Belirleme Formu

10 sorudan oluşan form problem davranışlar, annelerin problem davranışlar hususunda zorlandığı noktalar, problem davranışların kontrolünde yaşadıkları güçlükler, eğitim programından beklentilerini içeren ihtiyaç duyabilecekleri konu başlıklarını sorgulamayı amaçlamaktadır.

Program Öncesi Anne Görüşme Formu

Toplam üç sorudan oluşan form annelere hazırlanan eğitim programı öncesinde okul toplantı salonunda yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde uygulanmıştır. Form annelerin problem davranış ve işlevlerine yönelik bilgilerini, problem davranışlar karşısında hangi davranış değiştirme yöntemlerini tercih ettiklerini, davranış değiştirme hususunda kendilerini yeterli hissedip hissetmediklerini ayrıntıları ile betimlemeyi amaçlamaktadır.

Program Sonrası Anne Görüşme Formu

Form 6 sorudan oluşmaktadır. Aynı zamanda sosyal geçerlilik sorularını da içeren form problem davranışlar konusundan eğitim programı öncesine kıyasla bilgi düzeylerinde herhangi bir değişikliğin olup olmadığını sorgulamanın yanı sıra, form eğitimin annelere çocuklara ve ailenin diğer üyelerine olan katkılarını da ayrıntılı şekilde açıklanmasını amaçlamakta aynı zamanda sosyal geçerlilik formu niteliği taşımaktadır.

Anekdot Kayıt Formu

İki bölümden oluşan anekdot kayıt formunun birinci bölümü kimlik bilgilerini ikinci bölümü problem davranışların tanımlanmasını amaçlamaktadır.

Olay – Süre Kayıt Formu

Derse zamanında girme, ayağa kalkma (sırasında) sıklığını belirlemek amacıyla belirlenen sürede sergilenen davranışlar olay kayıt form ile kayıt altına alınmıştır. Masasında bulunan eşyalarla oynama davranışını belirlemek için ise elde edilen veriler süre kayıt formuna işlenmiştir.

Araştırma kapsamında veriler araştırmacı, öğretmenler ve tarafsızlığı sağlaması amacıyla bir yedek gözlemci tarafından toplanmıştır. Nitel verilerin toplanması esnasında verilerin kaydedilmesi özet niteliğinde notlar tutma, çeşitli kayıt cihazları ile kayıt altına alma, ses ya da resim kaydı ile sağlanabilir (Karasar, 2011). Bu amaçla katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar ses kayıt cihazı ile araştırmacı tarafından kaydedilmiş, gerekli yerlerde hatırlatıcı notlar tutulmuştur. Görüşmeler esnasında sorulması planlanan soruların açık bir şekilde ifade edilmesi, görüşülmesi planlanan bireylerin bireysel özellikleri temel alınarak soruların anlayabilecekleri şekilde titizlikle hazırlanması önem arz etmektedir. Ayrıca görüşmeler esnasında yanıtları yönlendirici konuşmalardan uzak durulması, ancak yeterli yanıt alındıktan sonra farklı bir soruya geçilmesi gerekmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu doğrultuda olabildiğince açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmeye çalışılan sorular yöneltmeden önce annelere araştırmanın amacı açıklanmış, veri kaybı yaşanmaması adına görüşmeler esnasında ses kaydının

yapılacağı, bu kayıtların hiç bir şekilde paylaşılmayacağı, çalışma kapsamında isim belirtilmeyeceği yalnızca kodlara yer verileceği bilgisi verilerek soruları açık ve objektif bir şekilde cevaplamaları amaçlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2016) görüşmeler esnasında sorunun tam olarak anlaşılması durumunda sondalar ile sorunun anlaşılmasının yararlı olacağını belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcıların daha ayrıntılı bilgi vermelerini sağlamak amacıyla gerekli yerlerde sondalara yer verilmiştir.

Eğitim Programının Geliştirilmesi: Programın geliştirilmesi süreci ilk olarak zihin engelli çocukların annelerinin gereksinimlerinin neler olduğu, anne çocuk etkileşimini artırmaya yönelik nelerin yapılabileceği ve problem davranışlar konusunda bilinmesi gereken hususların neler olduğu, alanyazın taraması ve gözlemler gerçekleştirilerek tespit edilmiştir. Daha önce gerçekleştirilen aile eğitim programları (Bayraklı, 2016; Berbercan, 2010; Cavkaytar, 1998; Kılınç, 2011; Tavail, 2005) incelenerek programın içeriği belirlenmiş, anne gereksinimlerini belirleme formlarından elde edilecek bulgulara göre tekrar düzenlenip 15 haftalık program hazırlanarak uzman görüşüne başvurulmuştur. Programa katılacak öğrencilerin belirlenmesinin ardından anne onam formları alınmıştır. Programın hedef ve kazanımları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

Anneler; çocuk gelişimi, gelişim alanlarının birbirleri ile ilişkisi konusunda bilgi edinirler. Anneler gelişimsel farklılıklar, engel, engelli çocukların öğrenme özellikleri konusunda bilgi edinirler. Anneler çocukla iletişim, kardeşler arası ilişkiler konusunda bilgi edinirler. Anneler anne baba tutumları ve önemini kavrarlar. Anneler problem davranış- nedenleri konusunda bilgi edinirler. Anneler problem davranışlar karşısında neler yapılması gerektiğini öğrenirler. Anneler uygun olmayan davranışların azaltılması konusunda bilgi edinirler. Anneler uygun davranışları nasıl artırabileceklerini öğrenirler. Anneler süreci daha etkin yönlendirirler. Anneler, anne çocuk etkileşiminin önemini kavrarlar. Anneler oyun ve önemini kavrar, doğru oyuncak seçimi konusunda bilgi edinirler. Anneler çocukla geçirilen zamanın niteliğini artırmayı öğrenir ve çocuklarıyla birlikte oyun kurup keyifli zaman geçirirler. Anneler kendi duygularını daha doğru ifade etmeyi ve çocuklarının duygularını da çözümlenmeyi öğrenirler. Anneler stresle başa çıkma konusunda bilgi sahibi olurlar. Programın değerlendirilmesi gerçekleştirilecektir.

Program araştırma kapsamına dahil edilmeyen bir anne ile pilot uygulama gerçekleştirilip gereken düzenlemeler yapılarak uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Hafif düzey zihin engel tanısı bulunan, 14 yaşında bir öğrenci annesine eğitim programı sunulmuş, anlaşılmayan hususlar tekrar düzenlenmiş, çeşitli konular ek video ve power pointler ile desteklenmiştir.

Başlangıç Düzeyi Verilerinin Alınması

Öğrencilerde var olan problem davranışların sergilenme yüzdelerini tespit etmek amacıyla üç oturum üst üste kararlılık elde edinceye kadar oturumlar düzenlenmiş, iki gözlemci tarafından veriler kayıt altına alınmıştır.

Eğitim Süreci Verilerinin Toplanması

Başlama düzeyi verilerinin alınmasının ardından nitel veri toplama aracı ile program öncesi anne görüşleri alınmış ardından anne eğitim programının sunumuna geçilmiştir. Programa paralel olarak 3'er hafta ara ile nicel verilerin toplanmasına devam edilmiştir. Okul idaresi ve aileler tarafından video kaydı istenmediği için anekdot kayıt formu, süre ve olay kayıt formu kullanılarak nicel veriler toplanmıştır. Başlangıç verileri anekdot kayıt formu doldurularak araştırmacı ve yedek gözlemci tarafından alınmıştır. Davranışların süre ve sıklıklarına ilişkin verileri elde etmek amacıyla süre ve olay kayıt formları kullanılmıştır. Süre ve olay kayıt formları; öğrencilerin öğretmenleri ve yedek gözlemci tarafından doldurulmuştur.

Eğitim Sonrası Verilerinin Toplanması sosyal geçerlilik formu niteliği de taşımakta olan Program Sonrası Anne Görüşme Formu araştırma kapsamında annelere uygulanan son form olup; uygulanan eğitim programının etkililiği ve programa dair görüşlerini belirlemek amacıyla uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın nitel boyutunda elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak analiz edilmiş, ses kayıt cihazı ile kaydı gerçekleştirilen veriler toplandıkça kodlanmış, yazıya dökülmüştür. Konuşmaların dökümü esnasında duyulan her söz değişiklik yapılmadan katılımcıların ifade ettiği şekilde yazıya dökülmüştür. Veri analizi yapılmadan önce nitel verilerin analizinde tutarlılığı sağlamak adına random seçilen %25 veri, nitel çalışmalar konusunda deneyimli bir öğretim üyesi tarafından kontrol edilmiş, kontrol neticesinde %100 oranında güvenilirlik elde edilmiştir. Kontrolü yapılan dökümlerin eksikliği olmadığına karar verildikten sonra analiz aşamasına geçilmiştir. Ayrıca her araştırma sorusuna yönelik toplanan tüm veriler gözden geçirilmiş, kullanılan formlar ve destek veriler için uygun bir çerçeve oluşturulmuş ve sırası ile raporlaştırılmıştır. Elde edilen veriler okunarak kodlar, birbiri ile ilişkili kodlar bir araya getirilerek tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Elde edilen temalara ait kodlayıcılar arası güvenilirlik Miles ve Huberman'ın (1994) (Görüş Birliği/ Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100 formülü ile hesaplanmış, araştırmacı ve uzman tarafından yapılan kodlamalarda gözlemciler arası güvenilirliğin %92 olduğu tespit edilmiştir. Nitel Verilerin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları kapsamında; inandırıcılık kriterini sağlayabilmek amacıyla; uzun süreli etkileşim, çeşitleme ve uzman incelemesi kriterleri üzerinde durulmuştur, aktarılabilirliği sağlamak adına; araştırmanın yapıldığı ortam, katılımcılar, uygulanan eğitim programı, veri toplama teknikleri ve ulaşılan veriler, verilerin analizini içeren tüm işlem basamakları detaylı ve doğru bir şekilde aktarılmıştır. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşme formları yorum ilave edilmeden doğrudan alıntılar şeklinde sunulmuş, katılımcılara ait analizi yapılan veriler gerekli kodlamalarla sunulmuş, kodlamalar öğrenciler ve anneler için random belirlenen isimler (Öykü, Çağan, Yiğit, Selçuk Enes, Nezaket Hanım, Sevinç Hanım, Ayşe Hanım, Melek Hanım) ile yapılmıştır. Çeşitlendirilen veri toplama yöntemleri araştırmacı dışında kontrolü sağlayan uzman kişilerin çalışmaya dahil edilmesi ile çalışmanın denetlenmesi sağlanmıştır. Teyit edilebilirliği sağlama amacıyla ham verilere geri dönüş yapıldığı zaman ulaşılan yargıların doğrulanıp doğrulanmadığına dair bir değerlendirme yapabilmesi adına, araştırma kapsamında yer alan tüm belgeler ham veri olarak arşivlenmiştir.

Tek denekli deneysel araştırmalarda verilerin analizi ve sonuçların yorumlanması grafik analizi ile gerçekleştirilmektedir. Görsel analiz; başlama düzeyi veri örüntüsünün belirlenmesi, araştırmanın tüm evrelerinde toplanan verilerin örüntüleri belirlemek için değerlendirilmesi, farklı evrelerdeki verilerin uygulamanın etkililiğini belirlemek için karşılaştırılması, elde edilen bilgilerin bütünleştirilmesi, deneysel etkinin sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesidir (Rakap, 2017). Grafik x ve y eksenini olmak üzere iki eksenden meydana gelir. X eksenini grafiğin alt sınırını gösteren yatay çizgi olup verilerin ne sıklıkla toplandığını gösterir. Tarih, gün ya da oturum olarak belirtilir. Eksen üzerinde yer alan zaman aralıkları eşit aralıklara bölünür. Y eksenini dikey çizgi olup bağımlı değişkenin nicel olarak ifade edildiği çizgidir. Y eksenini de eşit aralıklara bölünür, eksen üzerindeki değerler hedef davranışın sayı, süre ve yüzdesini gösterir (Genç Tosun, 2017). Değişen lt deseninde grafikte başlama düzeyi ile sağaltım evresinde oluşan eğriler bir önceki aralığa ait veriler ile eğim ve düzey karşılaştırılması yapılarak sağaltımın etkililiği belirlenir. Grafikte sağaltım programı başladığında başlama düzeyine kıyasla bir değişiklik olmadan aynı veriler elde ediliyorsa bu durum sağaltımın etkili olmadığını gösterir. Araştırmada uygulanan değişen ölçtüler deseni i geçerliliği yüksek olan bir yöntemdir. Başlangıç düzeyinde bir değişiklik olması itibarıyla başlayan deneysel kontrolün sağlanması sonrasında ise belirlenen lt düzeyinde değişim göstermesi ile ispatlanır (Gast & Spriggs, 2010).

Araştırma uygulama güvenirlik verileri; programın uygulama sürecinin bilimsel verilere uygun olarak yürütülme durumunu değerlendirmek amacıyla program süresince oturum sonlarında uygulanmış, uygulama güvenirlik formu anneler tarafından araştırmacının yaptığı çalışmalar dikkate alınarak doldurulmuştur. Araştırma uygulama güvenirlik formu maddeleri evet ve hayır seçenekleri ile değerlendirilmif, uygulama güvenirlik yüzdesi; uygulanan madde sayısının, toplam madde sayısına bölünmesi neticesinde elde edilmiştir. Bu araştırma için güvenirlik düzeyi %70 olarak lt alınmış, yapılan değerlendirme neticesinde uygulama güvenirlik puanı %99.5 olarak tespit edilmiştir.

BULGULAR

Anne Gereksinimlerine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Aile eğitim programının etkililiğini artırabilmek adına annelerin bilgi gereksinimlerinin neler olduğunun tespit edilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda annelerin bilgi gereksinimlerinin neler olduğunu tespit etmek amacıyla Anne Gereksinimlerini Belirleme Formu uygulanmıştır.

Annelerin çocuklarının eğitimini destekleme hususunda ihtiyaç duydukları bilgi gereksinimleri değerlendirildiğinde;

Tablo 1. Annelerin ocuklarının Eğitimini Destekleme Hususunda İhtiyaç Duydukları Bilgi Gereksinimleri

Kod Başlıkları	f
1. Çocuğunuzun Tanısı ve Taniya özgü özellikleri	4
2. Çocuğunuzun Güçlü Yönleri	4
3. Çocuğunuzun İhtiyaçları	4
4. Anne ocuk Etkileşimi	4
5. Uygun Olmayan Davranışlar	3
6. Uygun Olmayan Davranışların Azaltılmasında Kullanılan Yöntemler	3

Tablo 1 incelendiğinde annelerin tamamının ($f = 4$) çocuğunun tanısı ve tanıya özgü özelliklerini içeren bilgilere, çocuğunun güçlü yönlerini keşfetme noktasında desteğe ($f = 3$), çocuğunun ihtiyaçlarını keşfetme noktasında desteğe ihtiyacı olduğu ($f = 4$) görülmektedir. Annelerin önemli bir kısmının ($f = 3$) ise çocuğunun uygun olmayan davranışlarını kontrol etmede sorun yaşadığı, uygun olmayan davranışların azaltılmasında kullanılan yöntemler hususunda kendisini yeterli hissetmediği ($f = 3$), uygun olmayan davranışlar konusunda eğitim almak istediği ($f = 4$), anne çocuk etkileşim programına katılmak istediği ($f = 4$) bulgusuna ulaşılmıştır.

Annelerin düzenlenmesi planlanan eğitim programının türüne ve programa hangi sıklıkla katılmak istediklerine dair görüşleri incelendiğinde;

Tablo 2. Annelerin Düzenlenmesi Planlanan Eğitim Programının Türüne İlişkin Görüşleri

Kod Başlıkları	f
1. Küçük Grup Toplantıları	4
2. Konferans	0
3. Görsel Materyal	0
4. Drama	0
5. Yazılı Materyal	0
6. Diğer	0

Tablo 2 değerlendirildiğinde annelerin tamamının ($f = 4$) eğitim programının küçük grup toplantıları şeklinde gerçekleştirilmesini tercih ettiği, annelerin düzenlenmesi planlanan eğitim programına haftada 1 kez ($f = 1$), haftada 2 kez ($f = 3$), ise haftada 4 ve daha çok kez ($f = 1$) katılmak istediğini belirttiği tespit edilmiştir.

Annelerin düzenlenmesi planlanan eğitim programında yer almasını istedikleri konu başlıkları değerlendirildiğinde;

Tablo 3. Annelerin Eğitim Programında Yer Almasını İstedikleri Konu Başlıkları

Kod Başlıkları	f
1. Çocuk Gelişimi	4
2. Problem Davranışlar ve Azaltılması	4
3. Ev İçi Etkinlikler	4
4. Beceri Öğretimi	3
5. Çocuk Eğitiminde Disiplin	3
6. Ödül ve Ceza	3
7. Kardeşler Arası İlişkiler	2
8. Etkili İletişim	2
9. Oyun ve Oyuncak Seçimi	2
10. Çocuğunun Tanısı ve Özellikleri	1
11. Çocukla Kaliteli Zaman Geçirme	1

Tablo 3' te görüldüğü gibi düzenlenmesi planlanan eğitim programı için anneler tarafından en çok tercih edilen konu başlıkları; çocuk gelişimi ($f = 4$) problem davranışlar ve azaltılması ($f = 4$), ev içi etkinlik ($f = 4$), beceri öğretimi ($f = 3$), çocuk eğitiminde disiplin ($f = 3$), ödül - ceza ($f = 3$) olurken belirlenen tüm konu başlıklarına ilişkin anne gereksinimlerinin var olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Program Öncesinde Uygulanan Anne Görüşme Formu Neticesinde Elde Edilen Bulgular

Program öncesinde annelerin problem davranışlara ilişkin bilgileri, problem davranışların azaltılması konusunda yeterliliklerine dair görüşleri sorulmuştur. "Problem davranış ve işlevleri konusunda neler biliyorsunuz?" sorusu yöneltildiğinde annelerin; problem davranışlar ve azaltılması hususunda gerekli bilgilerinin olmadığı, profesyonel yardıma gereksinimleri olduğu tespit edilmiştir. Anneler problem davranışlarla ilgili bilgilerinin olmadığını açıkça ifade etmiş veya problem davranış denildiğinde akıllarına gelen birkaç kelimeyi dile getirmişlerdir. Soruya ilişkin anneler *"Çok fazla bilinçli olduğumu düşünmüyorum. Desteğe ihtiyaç duyduğum oluyor. Kolay bir iş değil. Diğer çocuklarımda böyle değildi. Onlar kendileri büyüdü"* (Ayşe Hanım). *"Problem davranış işte, bilmiyorum ki ne desem bilemedim"* (Sevinç Hanım). *"Problem davranış... ben pek bilmiyorum açıkçası"* (Nezaket Hanım) şeklinde yanıt vermişlerdir.

Çocuklarda gözlemlenen problem davranışlara yönelik annelerin kullandığı davranış değiştirme yöntemleri değerlendirildiğinde; çocuklarıyla iletişim kurarak problem davranışların üstesinden gelmeye çalıştıkları ayrıca mümkün olduğunca sakin kalmaya çalışıp çocuklarına nerde yanlış yaptıklarını izah etmeye çalıştıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Aşağıda annelerin konu hakkında belirttikleri doğrudan ifadelere yer verilmiştir.

"Öncelikle güzelce konuşurum anlatırım ikaz ederim yanlış olduğunu söylerim" (Sevinç Hanım). *"Mümkün olduğunca sakin olmaya çalışırım. Bazen ses tonumu yükselterek sert olduğum oluyor, kendimi tutamadığım oluyor. Üzülüyorum da sonra ama elimde olmuyor her zaman"* (Ayşe Hanım). *"Güzel güzel anlatırım, söylerim, yapma derim. Böyle olmaz derim"* (Nezaket Hanım).

Annelerin problem davranışların değiştirilmesi konusunda kendilerini yeterli hissedip hissetmedikleri sorusu yöneltmiş, annelerin kendilerini yeterli hissetmedikleri, bu konuda bilgi edinmeye istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Anneler bu soruya *"Hayır, yeterliyim diyemem hocam"* (Sevinç Hanım). *"Hayır, öğrenmem gereken çok şey var. Yolumuz uzun ne kadar çok şey öğrenirsem bizim için o kadar iyi"* (Ayşe Hanım). *"Yeterli değilim"* (Nezaket Hanım) şeklinde yanıt vermişlerdir.

Deney Sürecine İlişkin Bulgular

Araştırmanın deney süreci başlama düzeyi verilerinin alınması, uygulama evresi ve izleme oturumları olmak üzere üç başlıkta toplanmıştır. Program ve deney süreci araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Deney sürecinde veri toplama işlemleri yedek gözlemci ve öğretmenler tarafından mevcut sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Problem davranışlara dair gözlemler ilk ders saati öncesinde başlamakta olup öğleden önceki ders saatlerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada tek denekli deneysel desenlerden değişen ölçüt deseninin bir uyarlaması olan ölçüt aralığının sınırlandırıldığı değişen ölçütler modeli kullanılmıştır. Bu kapsamda üç denekten ayrı ayrı başlama düzeyi verisi toplanmıştır. Başlama düzeyi verisi toplayabilmek için uygulanacak olan eğitim programına başlamadan önce katılımcı öğrencilerin belirlenen derslerinde anekdot kaydı alınarak sergilemiş oldukları problem davranışlar ve

düzeyle ilgili veri toplanmıştır. Öğrenciler için ölçüt belirleme işlemleri öğrencilerin bireysel özellikleri göz önünde bulundurularak öğretmenleri ile belirlenmiştir. Bu ölçüt \pm %15 olarak belirlenmiştir. Başlama düzeyi verilerinin alınmasının ardından eğitim programına başlanmıştır. Anne eğitim programı toplam 15 oturumda gerçekleştirilmiştir. Eğitimler esnasında problem davranışlara ilişkin veri toplama işlemleri sürdürülmüştür. Değişen ölçüt desenine göre en az üç, ayrıntılı bilgi vermesi adına ise dört ayrı veri toplama işlemi gerçekleştirilmesi önerilmektedir (Tekin İftar, 2019). Araştırma kapsamında da 5 kez veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin problem davranışlarının kaydı; anekdot kayıt formu, olay ve süre kayıt formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

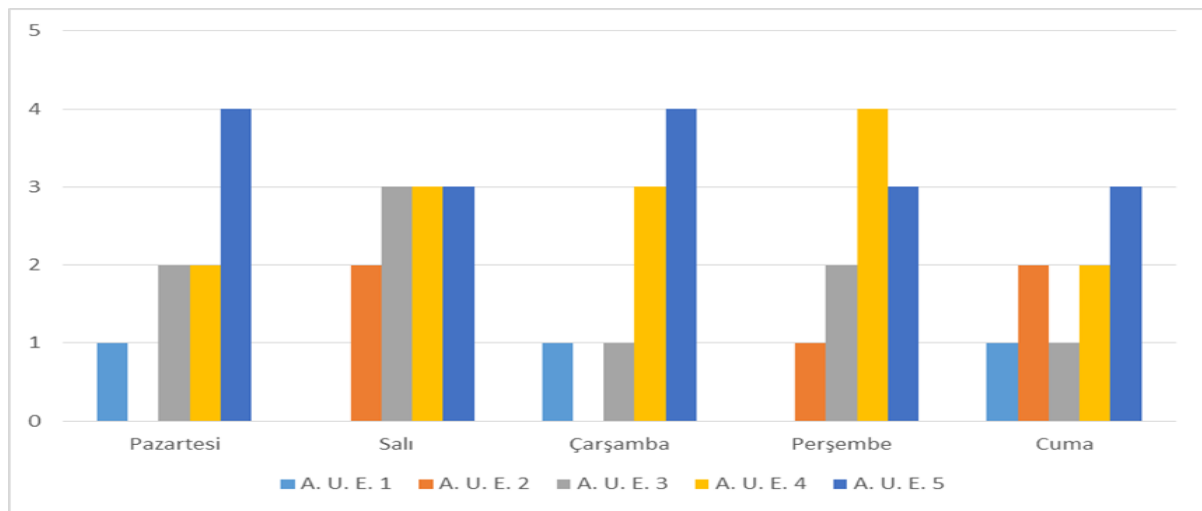
Birinci Katılımcının Problem Davranışlarının Azaltılmasında Gereksinim ve Etkileşim Temelli Anne Eğitim Programının Etkililiğine İlişkin Bulgular

Öykü okula gelişlerde ve teneffüs sonrası derse girmede sorun yaşamaktadır.

Derse geç gelme davranışı:

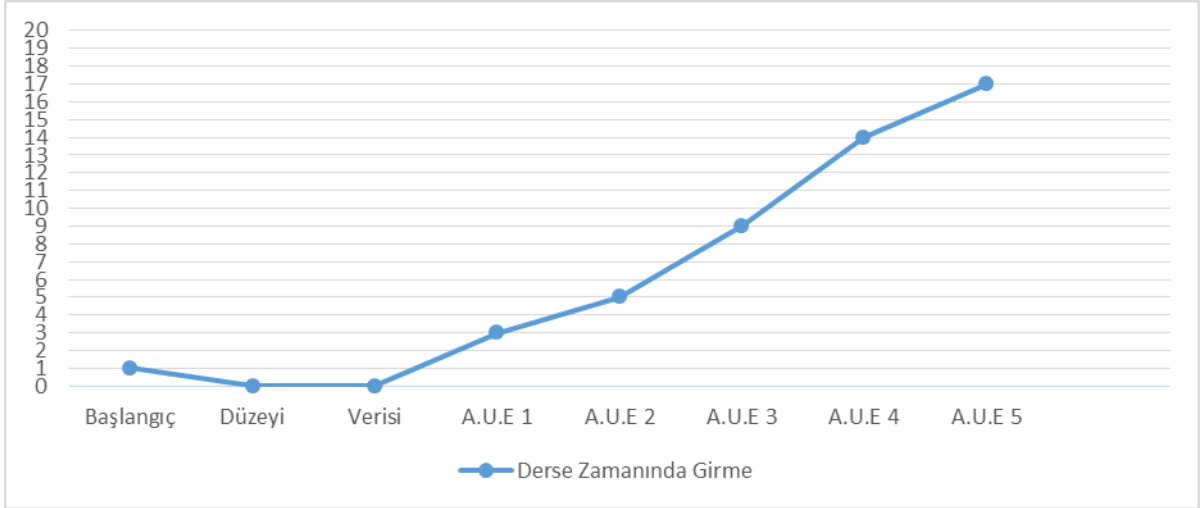
Problem davranış ders zili çaldığı ve öğretmenin sınıfa girdiği halde sınıfa girmeme, hedef davranış ise: öğretmen sınıfa girmeden önce, öğrenci sırasına oturmuş bir şekilde öğretmenini bekler şeklinde belirlenmiştir. Hedef davranış olay kaydı ile kodlanmış olup kodlama işlemleri öğretmeni tarafından gerçekleştirilmiştir. Davranış öğrencinin öğretmen sınıfa gelmeden önce sınıfa gelip sırasına oturması durumunda +, aksi durumlarda – işareti ile belirtilmiştir. Başlama Düzeyi Verileri: Aile Eğitim Programı öncesi öğrencinin derse zamanında gelme davranışına ilişkin başlama düzeyi verileri üç gün süreyle ard arda toplanmıştır. Öğrencinin zamanında girebildiği derslere ilişkin başlama düzeyi verileri 1-0-0 dır.

Aile eğitim programın başlaması ile birlikte alınan yoklama verileri:

Grafik 1. Öykü'nün Derse Zamanında Girme Davranışına Ait Alt Uygulama Evresi Verileri

Grafik 1’de görüldüğü gibi; 1. Alt uygulama evresi verileri incelendiğinde; Öykü’nün pazartesi günü 1 derse zamanında geldiği, salı günü derslere zamanında gelmediği, çarşamba günü yalnız 1 derse zamanında geldiği, perşembe günü hiçbir derse zamanında gelmediği, cuma günü 1 derse zamanında geldiği görülmektedir. 2. Alt uygulama evresi verileri incelendiğinde öğrencinin pazartesi derslere zamanında gelmediği, salı günü 2 derse zamanında geldiği, çarşamba günü derslere zamanında gelmediği, perşembe günü 1 derse zamanında geldiği, cuma günü 2 derse zamanında geldiği görülmektedir. 3. Alt uygulama evresi verilerine göre Öykü’nün pazartesi günü 2 derse zamanında geldiği, salı günü 3 derse zamanında geldiği, çarşamba günü 1 derse zamanında geldiği, perşembe günü 2 derse zamanında geldiği, cuma günü 1 derse zamanında geldiği görülmektedir. 4. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrencinin pazartesi günü 2 derse zamanında geldiği, salı günü 3 derse zamanında geldiği, çarşamba günü 3 derse zamanında geldiği, perşembe günü 4 derse zamanında geldiği, cuma günü 2 derse zamanında geldiği görülmektedir. 5. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrencinin pazartesi günü 4 derse zamanında geldiği, salı günü 3 derse zamanında geldiği, çarşamba günü 4 derse zamanında geldiği, perşembe günü 3 derse zamanında geldiği, cuma günü 3 derse zamanında geldiği görülmektedir.

Grafik 2. Öykü’nün Derse Zamanında Girme Davranışı

Grafik 2’ de görüldüğü gibi öğrencinin derse zamanında girme davranışında düzenli olarak artış olmuştur. Ancak problem davranışla uyumsuz davranışta görülen haftalık artışlar; alt uygulama evreleri için belirlenen ölçütlerin üzerinde gerçekleşmiştir.

İkinci Katılımcının Problem Davranışlarının Azaltılmasında Gereksinim ve Etkileşim Temelli Anne Eğitim Programının Etkililiğine İlişkin Bulgular

Çağan derse zamanında girmede sorun yaşamakta, etkinlik esnasında ayağa kalkma davranışı gibi başkalarının dikkatini çekecek davranışlar sergilemektedir.

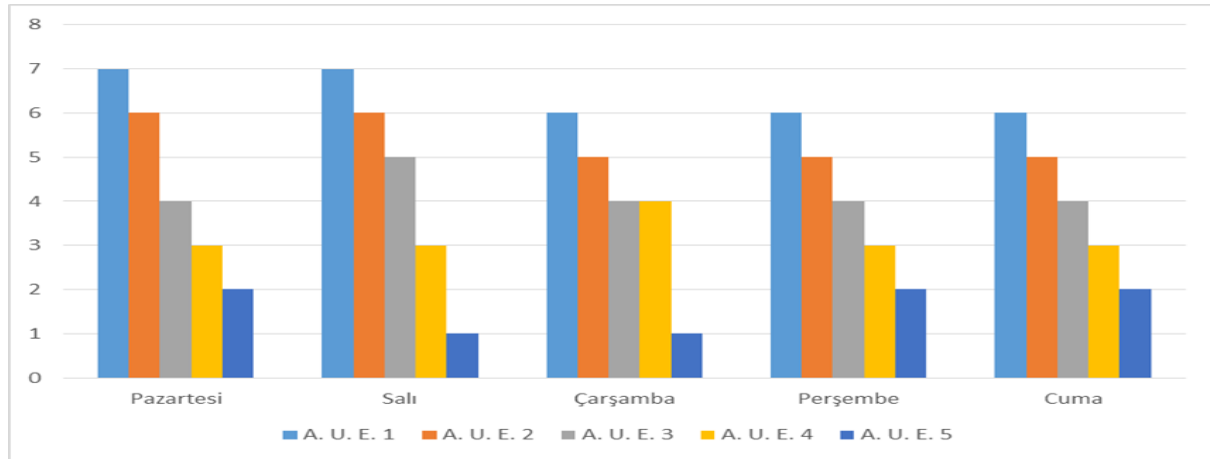
Derse geç gelme davranışı:

Problem davranış ders zili çaldığı ve öğretmen sınıfa girdiği halde sınıfa girmeme, hedef davranış ise öğretmen sınıfa girmeden önce, öğrenci sırasına oturmuş bir şekilde öğretmenini bekler şeklinde belirlenmiştir. Hedef davranış olay kaydı ile kodlanmış olup kodlama işlemleri öğretmeni tarafından gerçekleştirilmiştir. Davranış öğrencinin öğretmen sınıfa gelmeden önce sınıfa gelip sırasına oturması durumunda +, aksi durumlarda – işareti ile belirtilmiştir. Başlama Düzeyi Verileri: Aile Eğitim Programı öncesi öğrencinin derse zamanında gelme davranışına ilişkin başlama düzeyi verileri üç gün süreyle ard arda toplanmıştır. Öğrencinin problem davranışına ilişkin başlama düzeyi verileri 0 -0 -0 olarak tespit edilmiştir.

Aile eğitim programının başlaması ile birlikte alınan yoklama verileri:

Ayağa Kalkma Davranışı:

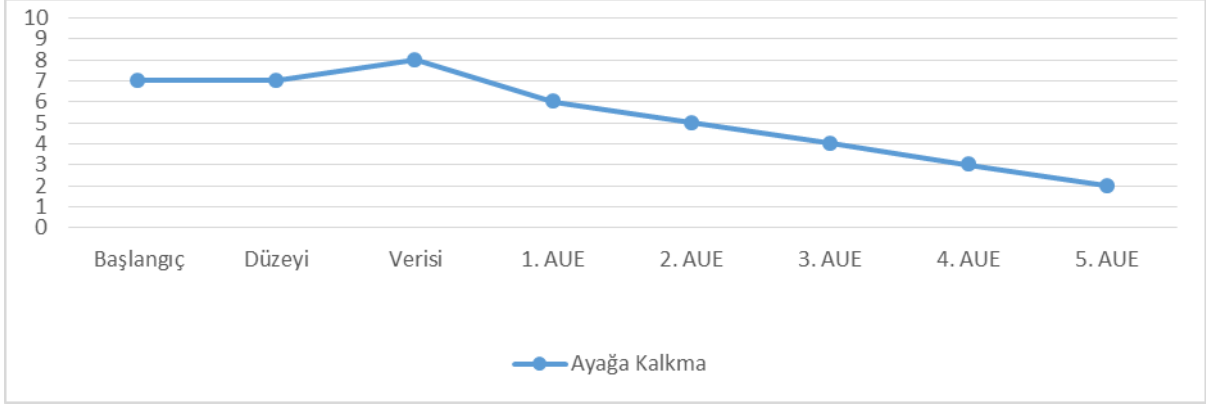
Problem davranış ders esnasında öğrenci amaçsız bir şekilde ayağa kalkar ve ayakta bekler hedef davranış ise öğrenci ders esnasında sırasında oturur, öğretmeninden izin almadan ayağa kalkmaz. Problem davranış olay kaydı ile kodlanmış olup kodlama işlemleri öğretmeni ve ikinci bir gözlemci tarafından gerçekleştirilmiştir. Öğretmen ve diğer kodlayıcı ders süresince öğrencinin öğretmeninden izin almadan her ayağa kalkma davranışını + işareti ile belirtmiştir. Başlama Düzeyi Verileri: Aile Eğitim Programı öncesi öğrencinin ayağa kalkma davranışına ilişkin başlama düzeyi verileri üç gün süreyle ard arda toplanmıştır. Öğrencinin problem davranışına ilişkin başlama düzeyi verilerininin 7-7-8 olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 3. Çagan'ın Ders Esnasında Ayağa Kalkma Davranışı Alt Uygulama Evrelerine Ait Veriler

Grafik 3'ten anlaşılacağı üzere; 1. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrencinin pazartesi günü 1 ders saati süresince 7 kez, salı günü 7 kez, çarşamba günü 6 kez, perşembe günü 6 kez ve cuma günü 6 kez ayağa kalkma davranışı sergilediği bulgusuna ulaşılmıştır. 2. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrenci pazartesi günü 1 ders saati süresince 6 kez, salı günü 6 kez, çarşamba günü 5 kez, perşembe günü 5 kez ve cuma günü 5 kez ayağa kalkma davranışı sergilemiştir. 3. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrenci pazartesi günü 1 ders saati süresince 4 kez, salı günü 5 kez, çarşamba günü 4 kez, perşembe günü 4 kez ve cuma günü 4 kez ayağa kalkma

davranışı sergilemiştir. 4. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrenci pazartesi günü 1 ders saati süresince 3 kez, salı günü 3 kez, çarşamba günü 4 kez, perşembe günü 3 kez ve cuma günü 3 kez ayağa kalkma davranışı sergilemiştir. 5. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrenci pazartesi günü 1 ders saati süresince 2 kez, salı günü 1 kez, çarşamba günü 1 kez, perşembe günü 2 kez ve cuma günü 2 kez ayağa kalkma davranışı sergilemiştir.

Grafik 4. Çağan'ın Ders Esnasında Ayağa Kalkma Davranışına Ait Veriler

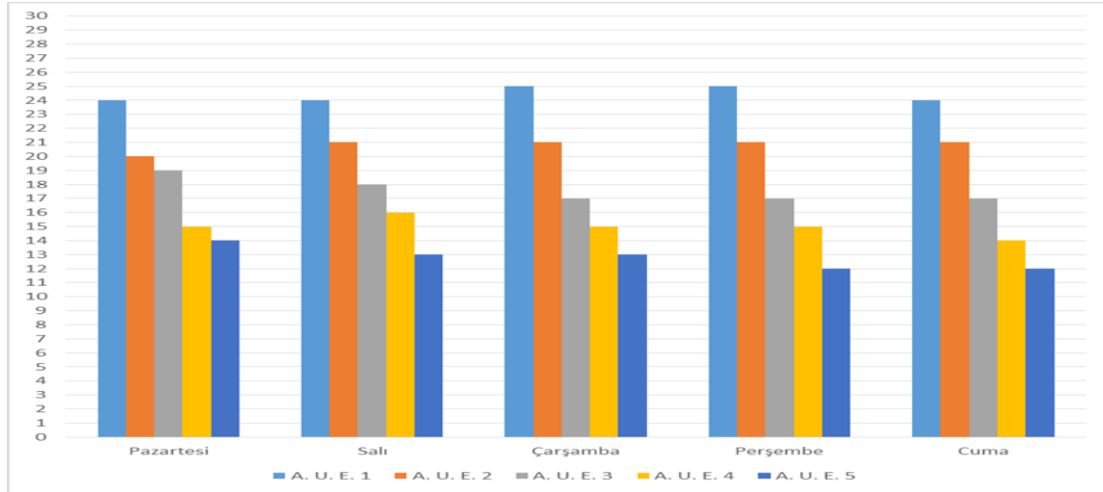
Ayağa kalkma davranışına ilişkin çizgi grafik incelendiğinde öğrencinin her alt uygulama evresi için belirlenen ölçütlere ulaştığı, her oturumda düzenli olarak ayağa kalkma davranışında azalma olduğu bulgusuna ulaşıldığı görülmektedir.

Üçüncü Katılımcının İkinci Katılımcının Problem Davranışlarının Azaltılmasında Gerekirim ve Etkileşim Temelli Anne Eğitim Programının Etkililiğine İlişkin Bulgular

Yiğit verilen etkinliği sürdürmede sorun yaşamakta, etkinlik esnasında farklı nesnelere meşgul olma ya da yerinden kalkma davranışları sergilemektedir.

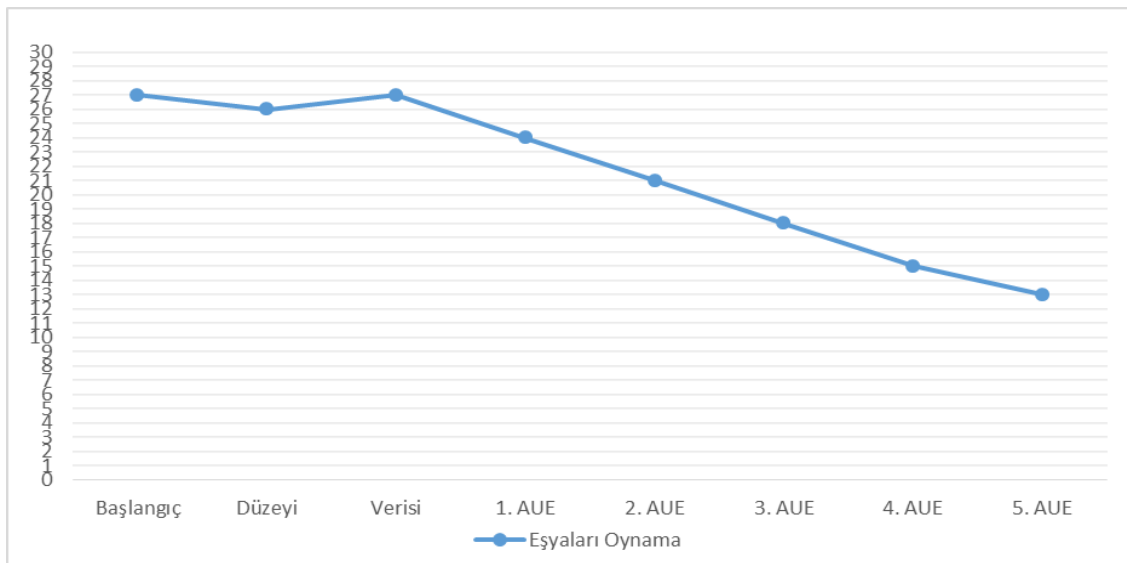
Masasında Bulunan Eşyalarla Oynama:

Problem davranış öğrenci verilen etkinlik esnasında masasında, sırasının altında, kendi üzerinde, yakın çevresinde bulunan eşyalara dokunur ve onlarla oyalanır, hedef davranış ise öğrenci ders esnasında verilen etkinliği, etkinlik dışı faaliyetler göstermeden tamamlar. Problem davranış süre kaydı ile kodlanmış olup kodlama işlemleri öğretmeni ve ikinci bir gözlemci tarafından gerçekleştirilmiştir. Öğretmeni ve diğer kodlayıcı ders süresince öğrencinin masasında bulunan eşyalarla oynama davranışının sıklık ve süre ölçümünü gerçekleştirmiştir. Süre ölçümleri kronometre ile gerçekleştirilmiş olup davranışın başladığı an ile bittiği an arasındaki sürenin ölçümü yapılarak kayıt altına alınmıştır. Başlama Düzeyi Verileri: Aile Eğitim Programı öncesi öğrencinin masasında bulunan eşyalarla oynama davranışına ilişkin başlama düzeyi verileri üç gün süreyle ard arda toplanmıştır. Öğrencinin ders saati süresince toplamda 27- 26 - 27 dakika masasında bulunan eşyalar ile oynadığı tespit edilmiştir.

Grafik 5. Yiğit'in Masasında Bulunan Eşyalarla Oynama Davranışı Alt Uygulama Evrelerine Ait Veriler

Grafikten anlaşılacağı üzere; 1. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrenci pazartesi günü 1 ders saati süresince 24 dakika, salı günü 24 dakika, çarşamba günü 25 dakika, perşembe günü 25 dakika ve cuma günü 24 dakika masasında bulunan eşyalarla oynama davranışı sergilemiştir. 2. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrenci pazartesi günü 1 ders saati süresince 20 dakika, salı günü 21 dakika, çarşamba günü 21 dakika, perşembe günü 21 dakika ve cuma günü 21 dakika masasında bulunan eşyalarla oynama davranışı sergilemiştir. 3. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrenci pazartesi günü 1 ders saati süresince 19 dakika, salı günü 18 dakika, çarşamba günü 17 dakika, perşembe günü 17 dakika ve cuma günü 17 dakika masasında bulunan eşyalarla oynama davranışı sergilemiştir. 4. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrenci pazartesi günü 1 ders saati süresince 15 dakika, salı günü 16 dakika, çarşamba günü 15 dakika, perşembe günü 15 dakika ve cuma günü 14 dakika masasında bulunan eşyalarla oynama davranışı sergilemiştir. 5. Alt uygulama evresi verilerine göre öğrenci pazartesi günü 1 ders saati süresince 14 dakika, salı günü 13 dakika, çarşamba günü 13 dakika, perşembe günü 12 dakika ve cuma günü 12 dakika masasında bulunan eşyalarla oynama davranışı sergilemiştir.

Grafik 6. Yiğit'in Masasında Bulunan Eşyalarla Oynama Davranışına Ait Veriler

Etkinlik esnasında masasında bulunan eşyalarla oynama davranışına ilişkin çizgi grafik incelendiğinde öğrencinin her alt uygulama evresi için belirlenen ölçütlere ulaştığı, her oturumda düzenli olarak etkinlik esnasında masasında bulunan eşyalarla oynama davranışında azalma olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Anne eğitim programları bitimi itibarıyla annelere uygulanan program sonrası görüşme formları aracılığıyla alınan nitel veriler de nicel verileri destekler niteliktedir. Yiğit' in annesi öğrencide bulunan problem davranışlara ilişkin belirgin değişikliklerin olduğu şeklinde görüş bildirmiştir. Aşağıda Yiğit' in annesi bu soruya *“O ödevler bitmezdi, bir sayfa ödev ne okuması ne yazması şimdi hadi bakalım oyun oynamadan ödevler biterse yıldız diyorum, arada görünmekte gerekiyor tabi unutup yoksa ama ben sinirlenmeden bitiyor artık ”* şeklinde yanıt vermişlerdir.

İzleme Ölçümleri

Aile eğitim programlarının bitiminden itibaren 4 hafta sonrasında izleme oturumlarının gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Ancak tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını nedeniyle önce okullar kapatılmış, ardından yaz tatiline geçilmiş, eylül döneminde ise uzaktan eğitim kararı alınmıştır. Bu nedenlerden ötürü izleme ölçümleri gerçekleştirilememiştir.

Program Sonrasında Uygulanan Anne Görüşme Formu Neticesinde Elde Edilen Bulgular

“Problem davranış ve işlevleri konusunda neler biliyorsunuz?” sorusu yöneltildiğinde annelerin uzun düşünme sürelerine ihtiyaç duymadan daha emin bir şekilde düşüncelerini ifade edebildikleri tespit edilmiştir. Anneler problem davranışları süresi ve sıklığı çocuktan çocuğa, çeşitli durumlara göre değişebilen toplum tarafından hoş karşılanmayan davranışlar olarak tanımlamışlardır. Katılımcılar bu soruya *“Bizi üzen hani hoş karşılanmayan, zor durumda bırakan şeyler böyle hareketler davranışlar, hareketlilik”* (Nezaket Hanım). *“Uygunsuz davranış, mahcup eden, laftan anlamadan yaptığı, ilgi çekmek için, bir şeyden kurtulmak için yaptığı davranış”* (Sevinç Hanım). *“Toplum içinde hoş olmayan hareketler. Bizi üzen, zor durumda bırakan süresi sıklığı değişen”* (Ayşe Hanım) şeklinde yanıt vermişlerdir.

“Evde çocuklarınızın problem davranışlarına yönelik hangi davranış değiştirme yöntemlerini kullanıyorsunuz?” sorusunu annelerin olumlu davranışı ödüllendirerek, olumsuz davranışları mahrum bırakıp cezalandırarak değiştirmeye çalıştığı, ceza ya da ödül gerektiren durumları tespit edebildikleri, pekiştireç tablosu kullanımını tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Aşağıda katılımcıların soruya verdiği yanıtlardan doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

“Evde isteklerini yapmıyorum mahrum ediyorum, yeri gelince de pekiştiriyorum, aferin diyorum tebrik ediyorum” (Nezaket Hanım). *“Gerektiği zaman ceza veriyorum ya da pekiştirecek onu ödüllendiriyorum, neyi nerde yapacağını biliyorum artık. İnanmak lazım ben başta da diyordum yaparız diye, yaparız deyince yapılıyor”* (Sevinç Hanım). *“Oyuncaklarından mahrum bırakıyorum. Olumlu davranışlarını mutlaka ödüllendiriyorum”* (Ayşe Hanım).

“Davranış değiştirme konusunda kendinizi yeterli hissediyor musunuz?” sorusu program sonrasında yöneltildiğinde annelerin kendilerini yeterli hissettiği, problem davranışlar karşısında sıklıkla başarılı oldukları, eksiklikleri olsa da kendilerini başarılı buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Aşağıda anne yanıtlarından alınan kesitlere yer verilmiştir.

“Zaman zaman değişiyor, bazen diyorum çok iyiyim bazen de oluyor kolum kanadım kırılıyor bende mi hata ben mi yanlış yapıyorum”(Nezaket Hanım). “Evet, yeterli hissediyorum, hocam çok sağ olun ne iyi oldu hem eğlendik hem ağladık, hem öğrendik, yine devam edelim” (Sevinç Hanım). “Eksiklerim illaki vardır ama başarılıyım. Çevremdeki örneklere de bakınca çok çok iyiyim. Kendime güveniyorum” (Ayşe Hanım).

“Aldığınız eğitim programının size ne gibi katkıları oldu?” Annelerin başlangıçta yapamayacaklarını düşünmelerine rağmen süreç ilerledikçe başarılı olabileceklerini gördükleri, nerde nasıl davranacakları hususunda daha fazla bilgi sahibi oldukları, pekiştireç tablosunu ilk kez gördükleri ve kullanıp etkili olduğunu gördükçe diğer çocuklarında da uygulama konusunda planlamalar yaptıkları belirlenmiştir. Katılımcılar bu soruya *“Ben bunu ben ilk kez kullandım. Hani daha önce hiç bilmiyordum görmedim. Pekiştirdim, aferin derdim ama ilk defa böyle tablo kullandım” (Nezaket Hanım). “Programa özgüvenim çok iyi bir şekilde başladım. Ben yaşamayı eğlenmeyi severim zaten. Oyunlar bana da iyi oldu. Türlü çeşit oyun oynar dururuz artık. Arkadaşlarla da tanışıyorduk ama dost olduk. Gördüm ki herkes yaralı, birlikte sardık yaraları. Vaktimizi değerlendirdik” (Sevinç Hanım). “Pekiştireç tablosunu başaracağımı düşünmezken çok güzel oldu sonunda başardık. Grubumuzda güzel tatlı tatlı anlattınız hocam, nerde nasıl davranacağım konusunda fikirlerinizi paylaştınız” (Ayşe Hanım)* şeklinde yanıt vermişlerdir.

“Aldığınız eğitimin çocuğunuza yansması nasıl oldu?” sorusuna anneler sorumluluklarını yerine getirme konusunda çocuklarının daha başarılı olduğunu, okula gelme derse zamanında girme konusunda yaşanan sıkıntıların üstesinden geldiklerini, dikkat dağınıklığı konusunda da zamanla çok daha başarılı olacaklarına inandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Anne yanıtlarından alınan kesitlere yer verilmiştir: *“Söz dinler oldu. Söz dinlemeyi öğrendi. Okula gelmek istemiyordu zorla geliyordu onu hallettik. İsteyerek geliyor artık, ağlamadan hazırlanıyor, geliyor. Daha çok şey öğrenecek inşallah” (Nezaket Hanım). “Çok iyi oldu. Konuşması davranışları gelişti. Çocuğum çok tatlı. Sevgi dolu ama dikkati dağınıktı. Hareketli bir şekilde yaptığı faaliyeti uzun süre oturarak yapıyor artık, siz söyleyince fark ettim yemek yerken bile oturamaz sallanırdı” (Sevinç Hanım). “Biraz daha dikkatini topladı. Sorumluluklarını yerine getiriyor. Kendi işini kendisi yapabiliyor. Etkinliği başlatıyor, uzunca bir süre devam ediyor sonra kendisi toparlıyor. Ödevlerini yaparken uzunca bir süre ödevleri ile ilgilenebiliyor” (Ayşe Hanım).*

“Aldığınız eğitim programı ailenin diğer üyelerine nasıl yansıdı, ne gibi katkılar sağladı?” sorusuna annelerden alınan yanıtlar neticesinde annelerin eğitim programından öğrendikleri bilgileri aile bireyleri ile paylaştığı, aile bireylerinin kurallar ve uygulanması hususunda kardeşlerini ve annelerini desteklediği, böylece ev içerisinde daha düzenli bir paylaşım ortamına sahip oldukları, diğer çocuklarına da pekiştireç tablosunu uygulayarak bir yarışma ortamı oluşturdukları bulgusuna ulaşılmıştır. Anne yanıtlarından alınan kesitlere yer verilmiştir. *“Evde bir tertip düzen oldu. Diğer oğlumda 1. sınıfa gidiyor. Onun dersleri iyi, ara sıra sorun oluyor ama dersleri iyi. O da çok sevdi. Erken yatıyoruz artık” (Nezaket Hanım). “Çağan’ la ilgili aldığım kararı evde herkes destekliyor.*

Zaten o gözümüzün bebeği herkes en çok onu sever” (Sevinç Hanım). “Hep beraber çalıştık sizden öğrendiklerimi anlattım onlarda uyguladı. Hep olumlu destekleri oldu. Programa katıldığım için memnunum” (Ayşe Hanım).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, gereksinim ve etkileşim temelli anne eğitim programının zihin engelli çocukların problem davranışlarına etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgular bu bölümde tartışılmış ve yorumlanmıştır. Creswell (2017) bir araştırma kapsamında birden fazla tekniğin kullanılması araştırmanın sonuçlarını güçlendirebileceğini belirtmiştir. Bu amaçla araştırma ilk aşamasından, uygulanan eğitim programının etkililiğinin sınanmasına kadar tüm basamaklarda birden fazla teknik kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında uygulanması planlanan eğitim programı öncesinde programın etkililiğini artırmak amacı ile anne gereksinimlerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. İlgili literatürde; ailelerin ortak gereksinimleri olabilmekle birlikte her ailenin gereksinimleri kendine özgü olduğu üzerinde durulmuş, mümkün olduğunca bireysel hizmetlerin verilmesinin yararlı olacağı belirtilmiştir (Turnbull & Turnbull, 1997). Özellikle zihinsel engel durumunun hayat boyu devam eden bir süreç olduğu düşünüldüğünde, ailelerin kendilerine özgü gereksinimleri de dikkate alındığında; sürekli olarak bilgi ve rehberlik gereksinimlerinin olduğu ortaya çıkmaktadır (Çoban, 2002). Nitekim araştırma kapsamında da anneler; pekiştireç tablosunun kullanılmaya başlandığı oturlarda sıklıkla yapamadıkları ve öğrencinin pekiştireci algılayamadığına dair yakınmalarda bulunurken, gerekli yerlerde yapılan rehberlik ve bilgilendirmeler neticesinde başarılı sonuçlar elde ettiklerini program sonrası görüşme formunda “başarı inancının düşük olmasına rağmen başardıklarını gördükleri” şeklinde görüş bildirerek ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Özşenol, Işıkkhan, Ünay, Aydın, Akın & Gökçay (2003) çalışmalarında engelli çocuğa sahip annelerde var olan pek çok sorunun bilgi gereksiniminden kaynaklanabileceğini ve bu süreçte ailelerin mutlaka bilgi desteğine ihtiyaç duyacaklarını belirtmişlerdir. Anne gereksinimleri temel alınarak hazırlanan araştırmada annelerin oluşturulan tüm konu başlıklarına dair bilgi gereksinimlerinin var olduğu ve katılım isteklerinin yoğun olduğu bulgusu da mevcut çalışma ile örtüşür niteliktedir.

Anne babalık çocuğun doğumu ile birlikte kendiliğinden gelişen doğal bir süreç olmamakla birlikte görev ve sorumluluklarının gerektiği gibi öğrenilmesi için yoğun çaba sarf edilmesini de gerekli kılmaktadır (Şendil & Kaya Balkan, 2005). Anne ve babalar çocuk yetiştirme konusunda gerekli bilgi ve becerileri kendi çabaları ile edinebileceği gibi zaman zaman profesyonel yardıma da gereksinim duyabilmektedirler. Bu bağlamda aile eğitim programları önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki aile eğitim programlarının gerek anne babalar gerekse çocuklar üzerinde önemli katkıları bulunmaktadır (Bayraklı, 2016; Cavkaytar, 1998; Kılınc, 2011; Yıldırım, 2018). Bu katkılar etkili iletişim becerilerinin geliştirilmesi hususunda olabildiği gibi (Ay & Şahan, 2008) çocukla kurulan ilişkinin gelişmesi üzerine de olabilmektedir (Ulutaş & Kanak, 2016). Araştırma kapsamında da anne çocuk etkileşiminin arttığı, anne ve çocukların kaliteli zaman geçirdiği ve birlikte yaptıkları etkinliklerden keyif aldıkları bulgusu elde edilmiştir. Tepeli (2012) çalışmasında annelerin, çocuklarında var olan istenmeyen davranışlar karşısında kullandıkları iletilerin çocuklar üzerinde oluşturabileceği etki büyüklüğü konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve istenmeyen davranışları düzeltmede anne çocuk etkileşimini

zedelemeyen davranışların neler olduğu noktasında yeterli bilgiye sahip olmadıklarının üzerinde durmuştur. Annelerin iletişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik desteklenmesi gerektiği gibi hangi davranışın problem davranış olduğuna karar verebilmeleri ve bu davranışla başa çıkmayla ilgili olarak neler yapabilecekleri konusunda da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir (Blair, Lee, Cho & Dunlop, 2011).

Araştırma kapsamında edinilen bulgulara göre anneler problem davranışlar konusunda kendilerini yeterli hissetmemektedirler. Katılımcı anneler program öncesi görüşme formlarına verdikleri yanıtlarda kendilerini yeterli hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Program Sonrası Görüşme Formları aracılığı ile elde edinilen bulgulara göre ise dahil oldukları eğitim programı neticesinde problem davranışlar konusunda özgüvenlerinin arttığı, bu konuda kendilerini yeterli görmeye başladıkları belirlenmiştir. Bu hususta aile eğitim planlarının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Alanyazında yer alan çalışmalar da göstermektedir ki aile eğitim programları problem davranışlar üzerinde olumlu etkiye sahiptir (Bagner & Eyberg, 2007; Matos, Bauermeister & Bernal, 2009; Sanders & Woolley, 2005; Seipp & Johnston, 2005). Feldman, Sparks & Case (1993) zihinsel engelli çocukların anneleriyle gerçekleştirilen çalışmalarda ev merkezli uygulamaların annelerin çocuklarıyla daha istekli çalışmalarına katkı sağladığı ve etkileşimlerini artırdığını belirtmiştir. Ev merkezli çalışmalar kapsamında Özen (2010)'in belirttiği üzere oyun becerilerinde sınırlılıkları bulunan, oyun kurma ve sürdürme, oyunun bütününe odaklanma, dikkatini uzun süre vermede zorlanan engelli çocuklara; işlevsel oyun becerilerinin ve oyuncakla nasıl oynayacakları konusunun öğretilmesi gerekmektedir. Bu amaçla çalışma kapsamında anne çocuk etkileşimini artırmaya yönelik çalışmalara ağırlık verilmiş, anne ve çocukların birlikte keyif alabileceği oyunlar üzerinde durulmuş, annelerin çocukları ile kaliteli zaman geçirebilmelerini sağlamaya yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Katılımcı anne ve babaların programa dair memnuniyetleri anne babalara yönelik düzenlenen aile eğitim programlarının etkililiğini ortaya koyan bir diğer gösterge olarak kabul görmektedir. Araştırma kapsamında anneler memnuniyetlerini farklı şekillerde dile getirmişlerdir. Örneğin; anneler veli odasında diğer annelere programı anlatıp onların da programa katılabilmeleri için izin istemeleri, program bitiminde bitmemesi için ricada bulunmaları hatta uzaktan eğitim sürecinde online devam etmesine yönelik taleplerde bulunmaları ile memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. Ayrıca programa ilişkin memnuniyetlerini; okula gelme derse zamanında girme konusunda yaşanan sıkıntıların üstesinden geldiklerini, sorumluluklarını yerine getirme konusunda çocuklarının daha başarılı olduğunu, dikkat dağınıklığı konusunda da zamanla daha başarılı olacaklarına inandıklarını belirterek ifade etmişlerdir. Grup eğitimleri annelerin yalnız olmadıklarını benzer sorunları başkalarının da yaşıyor olduğunu görme, sorunlarını daha kolay ifade etme ve beraber çözüm yolu bulma şansına sahip olabilmeleri açısından önemli görülmektedir (Cavkaytar, 1998; Tavail, 2005; Varol, 1996). Kaner (2004)'in belirttiği gibi diğer anne babalarla bir araya gelerek sosyal destek elde etme sıklıkla karşılaşılan bir gereksinimdir. Bu anlamda annelerin program memnuniyeti üzerinde programın küçük grup eğitimi şeklinde gerçekleştirilmiş olmasının da etkili olduğu belirtilebilir.

Problem davranışlar; hem bireyi hem de çevresinde bulunan bireyleri olumsuz olarak etkileyebilecek davranışlardır (Erbaş, Kırcaali İftar & Tekin İftar, 2004). Program kapsamında azaltılması amaçlanan derse geç

girme, ders esnasında ayağa kalkma, masasında bulunan eşyalar ile oynama davranışları arkadaşları, öğretmenleri ve aile bireylerini olumsuz yönde etkileyen davranışlar olarak belirtilmektedir. Araştırma kapsamında, gereksinim ve etkileşim temelli geliştirilen programın çocuklarda gözlemlenen problem davranışlar üzerinde etkililiği değerlendirilmiştir. Elde edilen nicel veriler neticesinde birinci öğrenci Öykü'nün derse zamanında girme davranışında düzenli olarak artış olduğu, problem davranışla uyuşmayan davranışta görülen haftalık artışların alt uygulama evreleri için belirlenen ölçütlerin üzerinde gerçekleştiği bulgusuna ulaşılmıştır. İkinci öğrenci Çağan'ın derse zamanında girme davranışında düzenli olarak artış olduğu, problem davranışla uyuşmayan davranışta görülen haftalık artışların alt uygulama evreleri için belirlenen ölçütlerin üzerinde gerçekleştiği, Çağan'ın ayağa kalkma davranışında belirlenen ölçütlere ulaşıldığı, her oturumda düzenli olarak ayağa kalkma davranışında azalma olduğu, üçüncü öğrenci Yiğit' in ders esnasında ayağa kalkma davranışına ait her oturumda düzenli olarak azalma olduğu, öğrencinin problem davranışına ait alt uygulama evrelerinin %80'inde belirlenen ölçüt oranının sağlandığı görülmüştür. Yiğit'in masasında bulunan eşyalarla oynama davranışına ait her alt uygulama evresinde belirlenen ölçüte ulaşıldığı tespit edilmiştir. Nicel veriler ile elde edilen bu bulgular annelerden elde edilen nitel veriler ile de desteklenmektedir.

Gereksinim ve etkileşim temelli anne eğitim programının zihin engelli çocukların problem davranışlarına etkisini ortaya koymayı amaçlayan araştırmada; programın geliştirilme, uygulama ve değerlendirme aşamalarında farklı kaynaklardan veri toplanarak programın özellikleri ayrıntıları ile incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda programın zihin engelli çocukların derse geç girme ve ders dışı faaliyetlerde bulunma davranışlarına etkisini incelemek amacıyla araştırmanın nicel boyutunda tek denekli deneysel desenlerden değişen ölçüt deseni tercih edilmiş, anne gereksinimleri ve eğitim programına yönelik anne görüşlerini belirlemek amacıyla ise nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Katılımcıların duygu ve düşüncelerini var olduğu şekliyle açıklamalarını, derinlemesine ifade etmelerini sağlamak, ayrıca araştırmanın verilerini güçlendirmek adına program öncesi ve sonrası görüşler yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında geliştirilen eğitim programın problem davranışlar üzerinde azaltıcı etkisi olduğu bu sonucun nitel veriler aracılığı ile de desteklendiği ayrıca araştırma kapsamında uygulanan program sonrası görüşme formundan edilen verilere göre programın anne gereksinimlerine yanıt verdiği, anne çocuk etkileşimini artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Katılımcı anneler programdan memnun kaldıklarını ve diğer annelere de tavsiye ettiklerini belirtmiştir. Anne gereksinimlerine yönelik geliştirilen anne çocuk etkileşim programı kapsamında annelerin belirttiği gereksinimler karşılanmış, anneler ailenin diğer üyelerini de programa dahil etmeyi başarmıştır.

ÖNERİLER

Araştırma bulgularına dayalı olarak; zihin engelli öğrencilerle çalışan öğretmenlerin öğrencilerde gözlenen problem davranışlara müdahale sürecinde bu çalışma kapsamında hazırlanmış olan gereksinim ve etkileşim temelli anne eğitim programını kullanabilecekleri, araştırmacılara problem davranışlara yönelik önleyici stratejileri içeren program geliştirip, etkililiği üzerine bir araştırma planlamaları, zihin engelli çocukların yetersizlikleri düşünüldüğünde farklı gelişim alanları temel alınarak yeni araştırmaların planlanıp uygulanması, programın genellenebilirliğini artırmak amacıyla daha fazla katılımcı ile tam deneysel desenlerin tercih edildiği

bir araştırma deseni kullanılması önerilebilir. Ayrıca araştırma bünyesinde pandemi nedeniyle izlem verileri alınamamıştır. Program neticesinde değişimi gözlenen davranışların kalıcılığının tespit edilebilmesi amacıyla izlem verilerinin alınması önerilmektedir.

Etik Metni

Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazarlara aittir. Makalenin etik kurul izni Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 15.11.2019 tarih ve E.109958 sayılı etik kurul onayı ile alınmıştır. Ayrıca Aksaray İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 29.11.2019 tarih ve 85705372-44-E.23754789 sayılı olur yazısı ile izin alınmıştır.

Yazar(lar)ın Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmada birinci yazarın katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı %40'tır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ç. (2000). *Zihin özürlü çocuklarla çalışan özel eğitim öğretmenlerinin sınıflarında karşılaştıkları problem davranışlarla ilgili görüş ve önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Akgün, E., Yılmaz, M. & Arık, B. (2017). Müze ortamında anne-çocuk etkileşimi: bir pilot çalışma. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7 (1), 15-24.
- Alıcıoğlu, E. (2019). *Zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilerde ayrımlı pekiştirme kullanımının problem davranışların azaltılmasında etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Alkan Ersoy, E. K. (2015). Özel gereksinimi olan çocukların aileleri ile yapılan çalışmalar. Z. F. Temel içinde, *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları*. Anı Yayıncılık.
- Ay, F. & Şahan, G. (2008). Aile eğitimi kurslarının yetişkin eğitimi bağlamında etkililiğinin değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 66-86.
- Aydın, E. & Birol, S. Ş. (2020). Boş zaman aktivitelerinde akıllı telefon kullanımının anne çocuk etkileşimi açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 13-24.
- Bagner, D. M. & Eyberg, S. M. (2007). Parent-child interaction therapy for disruptive behavior in children with mental retardation: arandomized controlled tria. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 36 (3), 418-429.
- Bailey, D. B. & Simeonsson, R. L. (1988). Assessing needs of families handicapped infants. *The Journal of Special Education*, 22(1), 117-127.
- Barlow, J. & Stewart- Brown, S. (2000). Behavior problems and group-based parent education programs. *Journal of Devevelopment and Behavioral Pediatrics*. 21 (5), 356-370.
- Batu, S. (2008). Gelişimsel yetersizliği olan öğrencilere bakımlarını yapan kişiler aracılığıyla eşzamanlı ipucu kullanılarak ev becerilerinin öğretimi. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 39 (174), 541-555.
- Bayraklı, H. (2016). *Okul öncesinde kaynaştırma konulu anne eğitim programının çıktılarının anne ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi: bir karma yöntem araştırması*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

- Berbercan, F. (2010). *Problem davranışların azaltılmasına yönelik grup aile eğitim programı' nın babaların davranışları kontrol etmek için gerekli kavram ve işlem süreçlerini kazanmalarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Bertule, D. & Verta, A. (2014). The family needs of parents of preschool children with cerebral palsy: the impact of children's gross motor and communications functions. *Medicina*, 50 (6), 323-328.
- Blair, K. C., Lee, I. S., Cho, S. J. & Dunlop, G. (2011). Positive behavior support through family-school collaboration for young children with autism. *Topics In Early Childhood Special Education* , 31 (1), 22-34.
- Can Toprakçı, N. (2006). *Kuramda eğitim alan zihinsel engelli öğrencilerin annelerine genişletilmiş aile eğitim programının uygulanmasının öğrencilerin matematik ders amaçlarını edinmelerinde, sürdürme ve genellemelerinde etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Cankuvvet, N. (2015). *Çocuğu koklear implant adayı ebeveynlerin gereksinimlerine dayalı bilgilendirme programı geliştirilmesi*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Cavkaytar, A. (1998). *Zihin engellilere özbakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitim programının etkililiği*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Cavkaytar, A. & Pollard, E. (2009). Effectiveness of parent and therapist collaboration program (ptcp) for teaching self-care and domestic skills to individual with autism. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 44 (3), 381-394.
- Cavkaytar, A. & Diken, İ. (2007). *Özel Eğitime Giriş*. Kök Yayıncılık.
- Ceylan, F. (2015). *Kaynaştırma öğrencilerinin sergilediği problem davranışlara yönelik sınıf öğretmenlerinin uyguladıkları önleme ve müdahale stratejileri*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Chandler, L. & Dahlquist, C. (2002). *Functional assessment strategies to prevent and remediate challenging behavior in school settings*. Upper Saddle River NJ: Merrill Prentice Hall, pub. Co.
- Chiu, C., Kyzar, K., Zuna, N., Turnbull, A., Summers, J.A. & Gomez, V. A. (2013). *Family quality of life*. The Oxford Handbook of Positive Psychology and Disability, Oxford University Press 365-392
- Chorpita, B., Yim , L., Donkervoet, J., Arensdorf, A., Amundsen, M., McGee, C., et al. (2002). Toward large-scale implementation of empirically supported treatments for children: a review and observations by the Hawaii Empirical Basis to Services Task Force. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 9 (2), 165-190.
- Creswell, J. (2017). *Research Design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches (3rd Edition)*. USA: Sage.
- Çakmak, S. (2011). *Görme engeli olan çocuklara özbakım becerilerini kazandırmada video ile model olunarak sunulan iletişim programının etkililiği*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Çağdaş, A. (2003). *Anne baba çocuk iletişimi*. Eğitim Kitapevi.
- Çoban, A. İ. (2002). Özürli bir bireye sahip olan ailelerin ihtiyaçları. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 8 (1-2), 103-110.
- Çorbacı Serin, G. E. & Gırlı , A. (2012). Zihinsel engelli ergenlerin sosyal beceri düzeyleri ve davranış problemleri ile ebeveynlerinin genel öz yeterlilik algı düzeylerinin karşılaştırılarak incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 69-80.

- Doğan, Y., Özdemir, S., Gürel Selimoğlu, Ö., Töret, G., Özkubat, U. & Ceyhun Duman, A. T. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocuklarda anne-çocuk etkileşiminin karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 79-94.
- Elksnin, L. K. & Elksnin, N. (1998). Teaching Social Skills to Students with Learning and Behavior Problems. *Intervention in School and Clinic*.
- Emerson, E., Kiernan, C., Alborz, A., Reeves, D., Mason, H., Swarbrick, R., et al. (2001). the prevalence of challenging behaviors: a total population study. *Research in Developmental Disabilities*, 22 (1), 77-93.
- Erbaş, D., Kırcaali İftar, G. & Tekin İftar, E. (2004). *İşlevsel değerlendirme davranış sorunlarıyla başa çıkma ve uygun davranışlar kazandırma süreci*. Kök Yayıncılık.
- Feldman, M. A., Sparks, B. & Case, L. (1993). Effectiveness of home-based early intervention on the language development of children of mothers with mental retardation. *Research in Developmental Disabilities*, 14, 387-408.
- Fox, R. & Binder, M. (1990). Parenting; A Developmental Behavioral Approach. *Advances in Special Education*, 187-201.
- Gast, D. & Spriggs, A. (2010). Visual analysis of graphic data. *Single Subject Research Methodology in Behavioral Sciences*. Routledge.
- Genç Tosun, D. (2017). Grafik çizimi ve görsel analiz. D. Erbaş, ve Ş. Yücesoy Özkan içinde, *Uygulamalı Davranış Analizi* (s. 118-152). Pegem Akademi.
- Gençer, A. A. & Aksoy, A. B. (2016). Anne çocuk etkileşiminde farklı bir yaklaşım: theraplay oyun terapisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8 (3), 244-254.
- Güneş, G. (2008). *4-6 Yaş zihin engelli çocukların davranış sorunlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Hocaoğlu, Ö. H. (2016). *Zihinsel yetersizliği olan çocuk sahibi anne ve babaların akılcı olmayan inançları ile çocuklarının sosyal becerileri ve problem davranışlarının karşılaştırılarak incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Kağıtçıbaşı, C. (1999). The model of family change: a rejoinder. *International Journal of Psychology*, 34(1), 15-17.
- Kaner, S. (2004). Engelli çocukları olan anababaların algıladıkları stress, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Projesi, Proje No: 2001-0901-007.
- Kaner, S. (2009). Consistency of parents and teachers assessment of emotional and behavioral problems in children with mentally retarded. *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 42 (2), 239-263.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (22. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Kaymak Özmen, S. (2013). Anne- baba eğitimi programının çocuklardaki davranış sorunları ve anne- babaların depresyon düzeylerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 6 (2), 98-113.
- Kazdin, A. (1999). Parent management training: evidence, outcomes and issues. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38 (9), 1165-1172.
- Kılınç, F. E. & Aral, N. (2015). Erken müdahale için bir model: anne çocuk etkileşim programı. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences*, 1 (2), 63- 76.

- Kıyak, Ü. E. & Diken, Ö. (2018). Zihinsel yetersizliği olan ilkököl kaynaştırma öğrencilerinin pragmatik dil becerileri ile sosyal becerileri, problem davranışları ve akademik yeterlilikleri arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 17 (1), 239-254.
- Kıyak, Ü. E. (2016). *Zihinsel yetersizliği olan kaynaştırma öğrencilerinin pragmatik dil becerileri ile sosyal becerileri, problem davranışları ve akademik yeterlilikleri arasındaki ilişki, yüksek lisans tezi*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Leech, N. & Onwuegbuzie, A. (2009). A typology of mixed methods research designs. *Springer*, 43: 265-275.
- Matos, M., Bauermeister, J. J. & Bernal, M. (2009). Parent-child interaction therapy for puerto rican preschool children with adhd and behavior problems: a pilot efficacy study. *Family Process*. 48 (2), 232- 252.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks: CA: Sage Publications.
- Oğuz, H. & Sönmez, N. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerde anne-çocuk ve baba-çocuk etkileşiminin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19 (1), 55-77.
- Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış problemleriyle başa çıkmada ailenin rolü. *Aile ve Toplum Dergisi*, 6 (22), 9-18.
- Özcan, N. & Cavkaytar, A. (2009). Parents as teachers: teaching parents how to teach toilet skills to their children with autism and mental retardation. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 9 (4), 237-243.
- Özen, A. (2010). *Özel gereksinimli çocuklar ve oyun*. İ. H. Diken (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi*. Pegem Akademi.
- Özgü, B. & Yılmaz, M. (2017). *Anne baba ve öğretmenler için çocuklarda davranış problemleri ve çözüm yolları*. Eğiten Kitap.
- Özşenol, F., Işıkhani, V., Ünal, B., Aydın, H. G., Akın, R. & Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45 (2), 156-164.
- Özyürek, A. & Gürleyik, S. (2016). Anne babaların okul öncesi dönem çocukları ile etkileşimlerinde oyunun yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9 (42), 1283- 1289.
- Rakap, S. (2017). Tek denekli deneysel araştırma yöntemleri. D. Erbaş, ve Ş. Yücesoy Özkan içinde, *Uygulamalı Davranış Analizi* (s. 154-212). Pegem Akademi.
- Sanders, M. & Woolley, M. (2005). The relationship between maternal self- efficacy and parenting practices: implications for parent training. *Child: Care, Health ve Development*, 31 (1), 65-73.
- Sargın, N. (2008). Okul Öncesi Dönemde Ruh Sağlığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 177-183.
- Seipp, C. & Johnston, C. (2005). Mother- son interactions in families of boys with attention-deficit/hyperactivity disorders with and without oppositional behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 33 (1), 87-98.
- Smith, T., Gartin, B., Murdick, N. & Hilton, A. (2006). *Families and children with special needs*. Upper Saddle River: NJ: Pearson.

- Sönmez, N. & Varol, N. (2008). Eve dayalı aile eğitimi programının zihinsel engelli çocukların gündüz tuvalet kontrolünü kazanmaları ve sürdürmelerine etkisi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 7 (14), 139-155.
- Sucuoğlu, B. (1995). Özürlü çocuğu olan anne-babaların gereksinimlerinin belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Dergisi*, 2 (1), 10-18.
- Şendil, G. & Kaya Balkan, İ. (2005). *Anne baba olmak*. Morpa Kültür Yayınları.
- Tavil, Y. (2005). *Davranış denetimi aile eğitim programının annelerin davranışsal işlem süreçlerini kazanmalarına etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Tavil, Y. & Karasu, N. (2013). Aile eğitim çalışmaları: bir gözden geçirme ve meta-analiz örneği. *Eğitim ve Bilim*, 38 (168), 85-95.
- Tepeli, K. (2012). Çocukların istenmeyen davranışlarına karşı annelerin kullandıkları iletilerin niteliksel analizi. *Humanities Sciences*, 8 (1), 138-158.
- Tekin İftar, E. (2019). *Uygulamalı davranış analizi*. Vize Akademik Yayıncılık.
- Tezel Şahin, F. & Özyürek, A. (2010). *Anne- Baba Eğitimi ve Okul Öncesinde Aile Katılımı*. Morpa Kültür Yayınları.
- Töret, G., Özdemir, S. & Özkubat, U. (2015). Ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ebeveyn ve çocuk davranışları açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 16 (1), 1-22.
- Turnbull, A. P. & Turnbull, H. R. (1997). *Families, professionals, and exceptionality: a special partnership*. New Jersey: Merrill.
- Ulutaş, F. & Kanak, F. (2016). An analysis of the mother and child education program's effects on the relationship between mothers and their five- or six-year-old children. *Journal of Education and Learning*, 5 (4), 234-244.
- Varol, N. (1996). Aile eğitim çalışmalarının planlanması. *Eğitim ve Bilim*, 31-37.
- Vuran, S. (1997). *Zihinsel engelli çocuk annelerine ödüllendirme ve eleştirmemenin kazandırılmasında bilgilendirme, dönüt verme ve ödüllendirmenin etkililiği*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. Basım)*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, M. (2018). *Çocukta davranış problemlerine yönelik modüler aile eğitim programının geliştirilmesi*. Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi.
- Yoşumaz, K. (2013). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden (60-72 ay) zihinsel engelli ve normal gelişim gösteren çocukların problem davranışlarının çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yörükoğlu, A. (2016). *Çocuk ruh sağlığı*. Özgür Yayıncılık.